

УДК 321.001.7 (477)

В. М. Ковальчук, ст. викл.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, кафедра політології

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У повідомленні обґрунтовується висновок про те, що для сучасної України характерна системна криза влади. Вихід із неї бачиться в широкомасштабній політичній реформі. Акцентується увага на невідкладних заходах по здійсненню політичної трансформації українського суспільства.

Ключові слова: політична система, політична криза, демократія, опозиція, політична реформа, парламентсько-президентська республіка, парламентська більшість, коаліційний уряд, пропорційна система виборів.

Для сучасної України на дванадцятому році її незалежності характерна системна криза влади, що вразила всі сфери життя суспільства. Так, за рівнем корупції Україна в 2000 р. посіла 88-му позицію з 90-та можливих, в 2001 р. — 83-тю з 91-ої, а в нинішньому — 85-ту з 102-ох [1]. Втішити може лише те, що у нас корупція дещо менших масштабів, ніж в Бангладеш, Анголі, Нігерії та деяких інших країнах.

Існуюча в Україні політична система не втілює в собі справжнього народовладдя, не забезпечує прав і свобод своїх громадян, не гарантує незворотності навіть тих, досить незначних, досягнень у галузі демократизації суспільства, які ми маємо на сьогоднішній день. Більше того, стан демократії погіршився. Про це, зокрема, йдеться в останньому звіті американської організації «Фрідом хауз». 2002 р. Україна опинилась у списку країн, що поволі віддаляються від демократії [2].

Україна на саміті Європейського Союзу у липні ц. р. отримала відмову на прохання підписати угоду про асоційоване членство, що стало для неї серйозною пересторогою. Європа таким чином не просто натякнула, а дала прямо зрозуміти: поки ми не покращимо стан демократії в країні, навіть про асоційоване членство в ЄС слід забути.

Викликає занепокоєння катастрофічне падіння довіри населення до владних структур та зростання його розчарування в здобутій незалежності. За результатами соціологічного дослідження, проведеного в серпні 2002 р. напередодні Дня незалежності Центром Разумкова, нашу державу вважають справді незалежною всього лише 32,4% її громадян, тоді як понад 56% із цим твердженням не згодні. Ще 11% завагались. Та найприкріше те, що з кожним роком кількість оптимістів невблаганно зменшується і цього літа перейшла критичну межу. Якщо у серпні 2001 р., відповідаючи на запитання «Як би ви проголосували на референдумі щодо проголошення державної незалежності, якби він проводився на момент опитування?», самостійність України були готові підтримати більше половини її громадян (51,3%),

то сьогодні таких залишилось 48,8%. Майже 34% опитаних проголосували б проти, а 17,35% взагалі не прийшли б на виборчі дільниці.

Однією з основних причин таких невтішних результатів стало те, що українці втратили (якщо взагалі коли-небудь мали) довіру до власної влади. Скажімо, діяльність Президента повністю підтримують тільки 8,1% опитаних (взагалі не підтримують — майже 50 %), Кабінету міністрів — 6,6 % («проти» — 39,4 %), а Верховної Ради — й того менше — 4,8 % (повністю не підтримують — 47,1 %). Не кращою є ситуація й зі ставленням до діяльності місцевих органів влади. Так, обласні держадміністрації набрали лише від 7,4 до 8,1 % громадянської довіри.

Добровільну відставку Президента готові підтримати 71,7 % респондентів. Проти його самоусунення від влади виступають 13,4 %, не змогли відповісти на це запитання 14,9 % опитаних [3].

Стало очевидним, що функціонуюча політична система повинна бути корінним чином реорганізована так, щоб забезпечити дійсний демократизм і гідне життя своїм громадянам. Існуюча її модель, закладена в Конституції, вимагає невідкладних змін для того, щоб закріпити демократичні інститути влади та збудувати громадянське суспільство. Справа не стільки в особі Президента, скільки в сутності політичної системи.

Зрештою, дискусії про зміну системи влади почалися давно. Особливо бурхливими вони були у часи творення Основного Закону України. У результаті була отримана президентсько-парламентська модель, яка видавалась оптимальною. Хоча були й політики, які відстоювали форму парламентсько-президентської республіки, зокрема тодішній спікер О. Мороз. Сьогодні більшість політиків та політологів схиляються до думки про утвердження в Україні парламентсько-президентської республіки. Дуже пришвидшив таку еволюцію в умах нашого політикуму «касетний скандал», пов'язаний з іменем зниклого журналіста Георгія Гонгадзе та іншими дискредитуючими Президента та його оточення записами на плівках майора М. Мельниченка.

«Реформа політичної системи — це об'єктивна необхідність, і вона не пов'язана тільки з Кучмою, — заявив лідер Соцпарії О. Мороз під час одного з «круглих столів» у липні ц. р. — Якщо ми не змінимо систему влади, а змінимо Президента, нічого не зміниться» [4]. Про нагальну потребу трансформації політичної системи в бік її демократизації було чітко заявлено у запропонованому парламентською фракцією В. Ющенка «Наша Україна» Договорі про спільні дії законодавчої та виконавчої структур влади. Питання про дострокові президентські вибори і формування в Україні демократичної ефективної політичної системи, в якій були б збалансовані права й обов'язки всіх гілок влади, визначена їх чітка та безумовна відповідальність і підзвітність перед народом все настійніше почали ставити комуністи. З ініціативою включення до порядку денного чергової сесії Верховної Ради питання про імпічмент діючого Президента виступив Блок Ю. Тимошенко. Опозиційна парламентська «четвірка» («НУ», КПУ,

СПУ, БЮТ) запланувала провести з 16 вересня ц.р., коли виповнюється 2-га річниця з дня зникнення Г. Гонгадзе, всенародну акцію протесту проти Президента Л. Кучми. Акція непокори матиме на меті привернути увагу широких кіл громадськості до потреби негайної відставки Л. Кучми та дострокових президентських виборів. 14–15 вересня ц. р. відбудеться засідання Народного форуму «За демократичний розвиток України», проведенням якого опікується «НУ». Очікується, що це буде найграндіозніше зібрання демократичних сил за всю історію незалежності України. Форум демократичних сил передбачає надання «мандату народної довіри» на активний протест проти владного свавілля в рамках Всеукраїнської акції громадянського протесту «Повстань, Україно!» та остаточне сформування вимог до чинної влади.

За цих умов Президент Л. Кучма 24 серпня ц. р. в своєму зверненні до українського народу з нагоди 11-ої річниці Незалежності визначив, що для стабільного й динамічного розвитку держави необхідні рішучі зміни в політичній системі країни. Сутність їх зводиться до таких положень: перехід від президентсько-парламентської системи до парламентсько-президентської; обов'язкова наявність більшості в Верховній Раді, яка формує коаліційний уряд та несе відповідальність за його діяльність; вибори за пропорційною системою євразійського типу; адміністративно-територіальна реформа та посилення місцевого самоврядування. «Перехід до парламентсько-президентської моделі та посилення місцевого самоврядування — це і є наш європейський вибір. Саме така політична система демонструє свою ефективність у більшості країн Європи» [5], — відзначив Л. Кучма.

За дорученням Президента створюється робоча група для розробки проекту політичної реформи. Остання має бути закріплена конституційно. Роботу над відповідними змінами до Конституції, на переконання Президента, треба розпочати якнайшвидше.

Озвучення Президентом ідеї широкомасштабної політичної реформи стало досить непередбачуваним і несподіваним. Але коментарі з боку політиків та політологів не забарилися. Більшість із них дійшли висновку, що проголошена ідея політичних перетворень — це перехоплення Президентом ініціативи в опозиції напередодні запланованих нею антивладних виступів. Все за класикою: якщо не можна не допустити революцію, то треба її очолити. Ось Л. Кучма і бере на озброєння деякі гасла опозиційної «четвірки» щодо зміни політичної системи, значною мірою вихолощуючи зміст її політичних вимог. Поки що все вказує на те, що ініціатива Президента має на меті лише одне: на тлі багатосторонніх переговорів, робочих комісій, узгоджень змін до Конституції та довготривалого їх прийняття тощо — утриматись при владі. Виникає думка, що коли б він дійсно, у цьому разі, був щирим у своїх прагненнях, то давно підтримав би запропонований ще на початку літа ц. р. «Нашою Україною» проект політичного договору, у якому висловлені ним ідеї детально і широко розписані.

Загалом концепції і президентсько-парламентської, й парламентсько-президентської держави живучі. Президентська республіка також

може бути ефективною з точки зору суспільного, політичного та економічного динамізму. Також може бути ефективною й парламентська система. Сили, які сьогодні представлені у Верховній Раді, з одного боку, потребують вільної, демократичної, без всіляких утисків політичної консолідації. Якщо ми матимемо ситуацію в парламенті, коли голос народного депутата буде вільний, не обтяжений різними утисками, то можна побачити перспективу формування парламентської республіки. А поки Верховна Рада залишається маріонеткою в руках певних сил, створювати парламентську республіку недоцільно.

Політрада «Нашої України», найпотужнішої політичної сили в сучасному українському суспільстві, прийняла рішення, в якому виділено 3 важливих пункти. 1-й — центр політичного життя повинен бути у парламенті. Для цього потрібно утворити «правдиву демократичну більшість». Її повинна формувати не Адміністрація Президента, а ті політичні сили, які є в парламенті. 2-й — формування коаліційного уряду, який має бути створений не адміністративною, а демократичною більшістю. 3-й — парламент, уряд і Президент мають підписати політичну угоду [6].

У кінці серпня ц.р. активізувались спроби створити пропрезидентську адміністративну парламентську більшість. Л. Кучма зустрівся з керівниками фракцій «Регіони України», «Аграрники України», СДПУ(о), НДП, Партії промисловців та підприємців України і «Трудова Україна», а також депутатських груп «Демократичні ініціативи», «Народний вибір», «Європейський вибір», «Народовладдя». Було оголошено про створення Координаційної ради 9-ти парламентських фракцій та груп, яку очолив О. Карпов. На початку вересня ц.р. постійний представник Президента в парламенті О. Задорожній заявив, що пропрезидентську більшість вже готові скласти 231 депутат.

«Аби мати діючу більшість, треба щоб до неї входили представники «НУ» [7], — констатував спікер В. Литвин. А «НУ» поки що не поспішає з якимись конкретними рішеннями. Її лідер В. Ющенко продовжує наполягати на тому, що більшість має бути сформована на базі його політичної сили, яка набрала найбільше відсотків голосів за підсумками недавніх виборів. Фракція «НУ», як твердо заявив В. Ющенко, не входить до більшості, яку ініціюють 9 пропрезидентських фракцій та груп [8].

Якщо всерйоз говорити про конституційну реформу, то більшість потрібна навіть не проста, а конституційна, оскільки внести зміни в Основний Закон можна, лише маючи 300 та ще 1 голос. В. Литвин на одній з прес-конференцій розповів, як саме буде проходити заявлена політична реформа. Для початку депутати мають визначитись, до якої межі вони підуть у цьому реформуванні. А далі потрібно згадати досвід про напруження Конституції, тобто створити відповідну комісію, куди мають делегувати своїх представників Президент, Кабмін і Верховна Рада. Найшвидший термін реалізації конституційної реформи згідно чинного законодавства — дві сесії Верховної Ради.

Від створення більшості залежить і доля виконавчої гілки влади в країні. Уряд затвердив своїх членів Консультативної ради з питань співробітництва Кабміну та ВР. Як зазначається в розпорядженні уряду від 30 серпня ц. р., до її складу увійшли прем'єр-міністр А. Кінах (співголова ради), міністр юстиції О. Лавринович, держсекретар Кабміну В. Яцуба та зам. держсекретаря Кабміну Т. Мотренко [9]. Але з великою долею впевненості можна стверджувати, що уряд А. Кінаха приречений на відставку.

Голова Соцпартії О. Мороз категорично заявив, що поки Україною керує нинішня влада, нам не допоможе ніяка більшість і ніякі зміни до законодавства. До того ж більшість не просто слід створювати, її треба узаконювати. Необхідно, щоб вона формувала Кабмін, відповідала за його діяльність на основі Конституції, а не через те, що Президентів раптом цього заманулося. «Положення про більшість, про пропорційну систему є у політичній програмі багатьох партій, і нашої зокрема, а гарант це подає як якусь новачію» [10], — зазначив лідер соціалістів.

З цікавою та актуальною пропозицією — повернутися до ідеї тіньового уряду — виступив лідер партії «Яблуко» М. Бродський. «Піонеркою» цієї ідеї стала Ю. Тимошенко, яка ще в 1997 р. очолила перший Кабмін у «тіні» й досить активно під цією вівіскою працювала. Але сьогодні такого уряду у нас немає. Тому М. Бродський вирішив цю ідею реанімувати. Він закликав 3-х лідерів основних опозиційних парламентських сил — «НУ», Блоку Ю. Тимошенко та Соцпартії — до створення коаліційного тіньового Кабінету під проводом В. Ющенка.

А «НУ» тим часом, на продовження реалізації ідеї тіньового уряду, почала роботу над формуванням тіньових обласних і районних адміністрацій. Тобто йдеться про створення альтернативної владі вертикалі з центру аж до периферії. Як зазначив один з лідерів фракції «НУ» в парламенті Р. Безсмертний, створення тіньового уряду в демократичних традиціях стримує діючу владу і подібна альтернатива дозволяє презентувати свої ініціативи не у вигляді гасел, а як конкретні документи [11].

Сьогодні багато залежить від того, як швидко непровладні сили зможуть знайти привабливу модель для тих парламентарів, хто ще й досі чітко не визначився. Від того, хто сформує парламентську більшість, безпосередньо залежатиме успіх назрілої політичної трансформації українського суспільства.

Невідкладними заходами для виходу з політичної кризи, усунення загрози для демократії та державності України є:

- Об'єднання зусиль усіх демократичних сил України;
- Утворення парламентської більшості на основі політичної сили — лідера парламентських виборів, тобто «НУ». Усунення від процесу формування більшості Адміністрацію Президента;
- Підписання демократично сформованою більшістю Верховної Ради, Президентом та Кабміном договору про спільні дії як політич-

ної гарантії стабільності в державі та суспільстві для забезпечення узгоджених дій всіх гілок влади, формування політичної довіри;

— Призначення сформованого парламентською більшістю коаліційного уряду;

— Забезпечення рівного доступу до ЗМІ всіх політичних сил та недопущення цензури в усіх формах, припинення інформаційної блокади окремих політичних сил;

— Припинення систематичного втручання Адміністрації Президента в діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування;

— Припинення тиску і переслідування громадян — політиків, державних службовців, нардепів, журналістів, діячів культури, підприємців — за політичними мотивами;

— Припинення кадрової чистки за політичними мотивами в центральних та місцевих органах влади;

— Посилення фактичної діяльності, спрямованої на інтеграцію України в європейські та трансатлантичні структури. Припинення переговорів щодо приєднання України до Євразійського союзу як таких, що суперечать європейському вибору України;

— Забезпечення участі влади у Народному форумі «За демократичний розвиток України» з метою — продемонструвати її готовність до відкритого діалогу з суспільством.

Література

1. *Радіймо, що ми не в Бангладеш.* // Україна молода. — 2002. — 30 серпня.
2. *Дуцик Д. Фактор «третього Риму».* // Україна молода. — 2002. — 29 серпня.
3. *Незалежність втрачає прихильників.* // Україна молода. — 2002. — 28 серпня.
4. *Дуцик Д. Політична система країни потребує реформи, але не всі її підтримують.* // Україна молода. — 2002. — 16 липня.
5. *Звернення Президента Л.Д. Кучми до українського народу з нагоди 11 — ої річниці незалежності України.* // Думська площа. — 2002. — 6 вересня.
6. *Дуцик Д. «Розуміння» у кожного своє.* // Україна молода. — 2002. — 30 серпня.
7. *Дуцик Д. Відповідальність — вона переадресована.* // Україна молода. — 2002. — 4 вересня.
8. *Позиції.* // Україна молода. — 2002. — 3 вересня.
9. *В стране.* // Одесский вестник. — 2002. — 3 сентября.
10. *Шовкун Л. А може, переобрати всіх гамузом?* // Україна молода. — 2002. — 4 вересня.
11. *«Наша Україна» скидає «губернаторів».* // Україна молода. — 2002. — 19 липня.

В. Н. Ковальчук

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Резюме

В сообщении обосновывается вывод о том, что для современной Украины характерен системный кризис власти. Выход из него видится в широкомасштабной по-

литической реформе. Акцентируется внимание на неотложных мерах по осуществлению политической трансформации украинского общества.

Ключевые слова: политическая система, политический кризис, демократия, оппозиция, политическая реформа, парламентско-президентская республика, парламентское большинство, коалиционное правительство, пропорциональная система выборов.

V. M. Kovalchuk

THE BASIC DIRECTIONS OF POLITICAL TRANSFORMATION OF CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY

Summary

The deduction about the systematical crisis of the state government in modern Ukraine is given in the article. The wide – scale political amendment is regarded as the most important condition of the resolve of this problem. The author lays special emphasis on the means of the political transformation of Ukrainian society.

Key words: political system, democracy, opposition, political reform, parliamentary-presidential republic, parliamentary majority, coalition government, proportional system of elections.